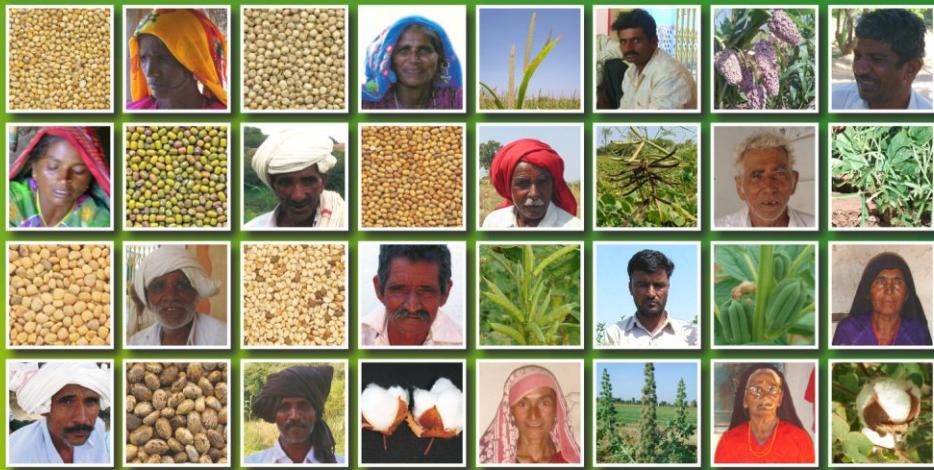

અન્મોલ

દેશી બીજોનું જતન અને પ્રસાર

સંયોજક

સાત્વિક

પ્રમોટીગ છીઠલેણકા ફાર્મિંગ

એ-પદ, ચંગલેખ્યાર સોસાયટી, મુંદ્રા રિલોકેશન સાઈટ
ભુજ-કરણ. ફોન - ૦૨૮૩૨ ૨૩૧૭૭૨
satvik.org.in

સહયોગ

FORD
FOUNDATION

સાથી સંસ્થાઓ

સ્વરૂપ સંસ્કરણ

દેશી બાજરો

- ★ કરછમાં પિપિધ નામોથી જાણીતી જાતો - કવાસિયો, ભુરટિયો, મહુડો, કાનપરી વગેરે
- ★ વધુ કુટ
- ★ છોડની ઉચાઈ પ થી ૧૫ ફિટ સુધી
- ★ કુંડાની લંબાઈ પ ઈચ્છ થી ૨૦ ઈચ્છ સુધી
- ★ પાકવાના દિવસો જાત પ્રમાણે ૭૫ થી ૧૫૦ દિવસ
- ★ સૂકી જેતીમાં દાણાનું ઉત્પાદન ૧૫૦ - ૩૩૫કિ.ગ્રા./એકર
- ★ દાણા સ્વાદમાં મીઠા
- ★ ડાંડર ચારા તરીકે પશુને પસંદ
- ★ દાણામાં લોહ તત્ત્વનું પ્રમાણ પ.૮૦ - ૮.૫૦મી.ગ્રા./૧૦૦ગ્રામ

દેશી જુવાર

- ★ પિપિધ નામની જાતો ગુંડટી, છાંસટિયો, ધોળકી, ઢેચણી વગેરે
- ★ છોડની ઉચાઈ પ ફિટ થી ૧૨ ફિટ
- ★ સાંઠા મીઠા અને પશુને પિશેષ પસંદ
- ★ પાકવાના દિવસો જાત પ્રમાણે ૭૦ થી ૧૪૦ દિવસ
- ★ સૂકી જેતીમાં સૂક્કા ચારાનું ઉત્પાદન ૧૫૫૦ - ૫૧૦૦ કિ.ગ્રા./એકર
- ★ સૂકાચારામાં કૂડ ફાઈબર ૩૦.૧૮ થી ૩૩.૧૮ગ્રામ/૧૦૦ગ્રામ
- ★ દાખાયેરેટેબલ કૂડ પ્રોટિન ૧.૧૫-૧.૬૭ગ્રામ/૧૦૦ગ્રામ

દેશી મગ

- ★ વેલવાળા અને ઉભડા એમ બંને પ્રકારના છોડવાળી દેશી જાતો
- ★ વેલવાળા છોડ ફેલાય તથા ભિન્ન પાકનો આશરો લઈ ઉપર ચાડવાના ગુણી
- ★ ફળીમાં દાણાની સંખ્યા ૧૦ થી ૧૫ દાણા
- ★ દાણાનો સ્વાદ મીઠો
- ★ પાકવાના દિવસો જાત પ્રમાણે ૧૦૦ થી ૧૨૦ દિવસ
- ★ સૂકી જેતીમાં ઉત્પાદન ૨૫૦ - ૪૪૫ કિ.ગ્રા./એકર
- ★ દાણામાં પ્રોટીનનું પ્રમાણ ૨૧.૨૭ - ૨૭.૦૧ ગ્રામ/૧૦૦ ગ્રામ

દેશી મદ

- ★ જમીન પર પથરાતો અને ઉભડા છોડવાળી દેશી જાતો
- ★ છોડ જમીન પર પથરાતો હોવાથી જમીનનું ધોલાણ અટકાયે તેમજ બેજ સંશ્શેમાં મદદરૂપ
- ★ સૂકી જેતી અને રેતાળ જમીન માટે વરદાનરૂપ પાક
- ★ ફળી નીચેની તરફ લાગે
- ★ પાકવાના દિવસો ૧૧૫ - ૧૨૦ દિવસ
- ★ સૂકી જેતીમાં ઉત્પાદન ૨૦૦ - ૩૭૦કિ.ગ્રા./એકર
- ★ દાણામાં પ્રોટીનનું પ્રમાણ ૨૨.૫૦ - ૨૪.૬૬ ગ્રામ/૧૦૦ગ્રામ

દેશી ગુવાર

- ★ ડાળી વગરણો ઉચ્ચો છોડ
- ★ ફળી ઝૂઠામાં આવે તથા ફાટતી નથી
- ★ છોડની ઉચ્ચાઈ પણ સુધી
- ★ દાણા ગુલાબી (લાલ) રંગના
- ★ પાકવાના દિવસો ૧૧૦ થી ૧૧૫
- ★ સૂકી જેટીમાં ઉત્પાદન ૩૧૫ - ૪૫૦ કિ.ગ્રા/એકર
- ★ દાણામાં ગમનું પ્રમાણ ૩૭.૨૦ - ૪૮.૫૮ ગ્રામ/૧૦૦ગ્રામ

દેશી તલ

- ★ કરણમાં દેશી તલની જાતો છક્કડ તલ, ભુક્સા તલ અને કાળા તલ
- ★ છક્કડ તલની ડોકીમાં છ કે આઠ ખાના હોવાથી છક્કડના નામથી ઓળખાય
- ★ છક્કડ તલનો દાણો સફેદ રંગનો અને મોટો
- ★ વરસાદના આધારે વાયેતર - સમયસર વરસાદ થાય તો છક્કડ તલ, થોડો મોડા વરસાદ માટે ભુક્સા તલ અને ખુલ મોડા માટે કાળા તલ
- ★ પાકવાના દિવસો છક્કડ અને ભુક્સા તલ ૧૦૦-૧૨૦ દિવસ
- ★ સૂકીજેટીમાં ઉત્પાદન છક્કડ તલ ૧૭૦ - ૩૦૦ કિ.ગ્રા/એકર
- ★ દાણામાં તેલનું પ્રમાણ ૪૨.૮૯ - ૪૮.૫૮ ગ્રામ/૧૦૦ગ્રામ

દેશી એરંડા

- ★ દેશી એરંડામાં છોડના પ્રકાર એક માળવાળા અને બહુ માળવાળા
- ★ એક માળવાળાની માળ મોટી, ભરાવદાર, ડોકી નાની અને વજનવાળી
- ★ બહુ માળવાળાની માળ નાની, છૂટી, ડોકી મોટી
- ★ એક માળવાળા એરંડા થોડા વહેલા પાકે છે જ્યારે બહુ માળવાળા આશારે ૧૮૦ દિવસે પાકે છે
- ★ સૂકીજેટીમાં એક માળવાળાનું ઉત્પાદન ૨૫૦ - ૩૫૦ કિ.ગ્રા/એકર (ભિન્ન પાક તરીકે)
- ★ દાણામાં તેલનું પ્રમાણ ૩૩.૨૮ - ૩૭.૫૧ ગ્રામ/૧૦૦ગ્રામ

અનમોલ કાર્યક્રમનો ઉદ્દેશ અને પ્રક્રિયા

- ★ પરંપરાથી સચવાયેલ દેશી બીજો લુપ્ત થઈ રહ્યા હતા તેવામાં આ સ્ટીના પહેલા દાયકામાં જળ-વાયુ પરિવર્તનને કારણે ખેતીમાં ઉત્પાદન સાતત્ય સંબંધી પ્રેરણ વધુ પિકટ બન્યા. વર્ષ ૨૦૦૭માં સાત્ત્વિક પ્રમોટીગ ઇકોલોજીકલ ફાર્મિંગ તેની સહયોગી સંસ્થાઓ સાથે ચૂકી ખેતીમાં પરંપરાથી સચવાયેલ દેશી બીજોના જતન અને પ્રસાર માટે અનમોલ કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો.
- ★ પ્રથમ તબક્કામાં કરછના પિપિધ પિસ્તારોમાં પરંપરાથી જે ખેડૂતોએ દેશી બીજ સાચવેલ તેમને ઓળખી કાઢવામાં આવ્યા અને તેમની પાસે રહેલ દેશી બીજોને ખાત્રી કરી તે બીજ એકત્ર કરવામાં આવ્યા.
- ★ બીજા તબક્કામાં આ દેશી બીજોના લક્ષણો જાણવા અને દેશી હોવાની પુષ્ટી કરવા હેતુથી સતત ઉ વર્ષ સુધી કરછના પિપિધ પિસ્તારોના ખેડૂતોના ખેતર પર જ અભ્યાસ વાયેતર કરવામાં આવ્યું.
- ★ ત્રીજા તબક્કામાં અભ્યાસ વાયેતરમાં સારા પુરવાર થયેલ પરંપરાગત દેશી બીજના નિર્દર્શન વાયેતર પિપિધ પિસ્તારના ખેડૂતોના ખેતર પર કરવામાં આવ્યા, કે જેથી તે પિસ્તારના ખેડૂતો તેમને પસંદ પડે એવા દેશી બીજો પસંદ કરી શકે.
- ★ ચોથા તબક્કામાં આ રીતે ખેડૂતો દ્વારા પસંદ થયેલ દેશી બીજોમાં ખેડૂતોના ખેતર પર જ ઐઝાનિક અભિગમથી એકરૂપતા લાવવામાં આવી.
- ★ પાંચમા તબક્કામાં એકરૂપ થયેલ દેશી બીજોનું ઉત્પાદન ખેડૂતોના ખેતર પર જ કરવામાં આવ્યું. આ ઉત્પાદન પ્રક્રિયા જાણકાર ખેડૂતો, સંસ્થાના કાર્બકરો અને બિધાંતોની ટીમ દ્વારા મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું.
- ★ આ રીતે ખેડૂતો દ્વારા ઉત્પન થયેલ દેશી બીજ ખેડૂતો માટે આપના માટે સંસ્થાઓના માદ્યમથી પ્રસ્તુત છે. આ કાર્યક્રમનો ઉદ્દેશ વેપાર, વાણિજ્ય કે નફાનો નથી.

દેશી બીજ શા માટે? ખેડૂતોના અનુભવોનો નિચોડ

- ★ બદલાતા જળ-વાયુ પરીવર્તનમાં ટકવાની ક્ષમતા
- ★ સ્થાનિક હવામાન માટે અનુકૂળ
- ★ માટીના ઓછા બેજ સામે ટકવાની ક્ષમતા
- ★ જમીન અને પાણીની હળવી ખારાશ સામે ટકવાની ક્ષમતા
- ★ કુદરતી જૈવ-પિપિધતાના કારણે સંપૂર્ણ નિષ્કળ જવાનો ભય ઓછો
- ★ રોગ-જીવત સામે ટકવાની ક્ષમતા
- ★ ઓછા ખરો અને ઓછી માવજત સાથે યોગ્ય ઉત્પાદન આપવાની ક્ષમતા
- ★ દાણા સાથે ચારાનું પણ સારુ ઉત્પાદન
- ★ રંગ અને કદ માટે સોની પસંદ
- ★ ઉમદા સ્વાદ અને સોડમ
- ★ સારા લક્ષણો ધરાવતા હોવાના કારણે Niche માર્કેટિંગ માટે અનુકૂળ